DE SONATEVORM

ALGEMEEN

Het woord **sonate** heeft verschillende betekenissen. Sonate komt van het woord *sonore* wat *'klinken'* betekent. Dit is de tegenhanger van de **cantate**. Cantate komt van het woord *cantare*, wat *'zingen'* betekent. Een cantate wordt dus gezongen en een sonate is louter **instrumentaal**.

1. In de *Barok* komt men de eerste sonates of sonata's tegen. Deze sonata's zijn opgevat als een opeenvolging van dansen zoals de latere suites (bvb. cellosuites van Bach). De begeleiding van de sonata's wordt steeds gespeeld door een *basso continuo.* Basso continuo bestaat uit een basinstrument (cello, gamba, fagot, ...) en een akkoordinstrument (klavecimbel, theorbe, luit, orgel, ...). De partituur van het B.C. is niet meer dan een becijferde bas, vergelijkbaar met de oefeningen muziektheorie uit Challan. Dit vraagt veel eigen inbreng met stijlkennis van diegene die de akkoorden speelt. Deze manier van musiceren is zeer vergelijkbaar met een jazzcombo. In het geval dat de continuopartijen uitgeschreven zijn, is dit meestal het werk van de uitgever.
   De andere stemmen van de bezetting zijn doorgaans vrij te bepalen. Zo kunnen veel van de triosonates gespeeld worden door B.C. en twee violen / twee hobo's / twee fluiten / twee... of een combinatie. Een triosonate wordt dus minstens met vier musici gespeeld.

2. Vanaf de *18de eeuw* evolueert de **SONATE** naar een *groter overkoepelend werk* bestaande uit drie of vier delen. Enkel het derde deel, het menuet, behoudt het typisch dansante karakter uit de Barok. Deze sonates zijn geschreven voor piano solo of een soloinstrument met pianobegeleiding. Denk bijvoorbeeld aan de piano- of vioolsonates van Haydn, Mozart, Beethoven en Schubert. Maar ook Liszt, Brahms, Rachmaninov en Sjostakovitsj schreven sonates. De orkestrale tegenhanger van de sonate is de **symfonie**. De indeling van de vier delen is dezelfde maar de bezetting is groter. Dit verklaart meteen de naam *symfonisch orkest.*

   De vier delen van een sonate zijn *contrasterend* van karakter.

   I. Vlot Sonatevorm
   II. Traag Andante / Largo
   III. Vlot Scherzo / Menuet (¾)
   De eerste sonates bestonden uit drie delen, waarbij dit deel wegviel.
   IV. Snel Rondo of thema met variaties

DE SONATEVORM

De **sonatevorm** of kortweg "de vorm", is een van de meest voorkomende schematische constructies in de **klassieke** muziek uit de 18de eeuw. Het eerste deel van praktisch iedere piano-, viool-, en ander mogelijke sonate, symfonie, concerto, strijkkwartet, ... begint met deze vorm. Net zoals de rest van de muziek ontwikkelt deze vorm zich door steeds vrijer, uitgebreider en complexer te worden. Zoals steeds in de 'kunsten' worden regels zelden formeel en exact toegepast. De componist gebruikt de sonatevorm om structuur en bijgevolg herkenbaarheid toe te voegen aan zijn compositie. Echter, sonates hoeven niet altijd lang en moeilijk te zijn. Een **sonatine** is een korte / kleine en eenvoudige sonate.

STRUCTUUR VAN DE SONATEVORM

De sonatevorm op zijn beurt bestaat uit drie delen: de **expositie**, **doorwerking** en **re-expositie**. Soms wordt het slot meer uitgewerkt. In dat geval wordt de **coda** als een apart item beschouwd.

I. EXPOSITIE:

In de **expositie** worden de verschillende thema's A1*, A2*, ... (* zie samengevat) geëxposeerd of getoond. De expositie start in de *tonica* met het **eerste thema** of **themagroep**. Een themagroep bestaat uit verschillende thema's. Deze thema's zijn vaak niet meer dan verschillende frases / zinnen achter elkaar.
Na de eerste themagroep komt een korte **brug** of **transitie** om te *moduleren* naar de tweede themagroep. De brug heeft dus een *overgangsfunctie*. Regelmatig wordt de brug gezien als de laatste frase van de eerste themagroep.
Het **tweede thema** of **themagroep** staat ofwel in de *dominant* of *paralleltoonaard.* Staat de sonate in D majeur, zal de tweede themagroep in A majeur staan. Staat de sonate in d mineur, zal de tweede themagroep in F majeur (paralleltoonaard) of A majeur (dominant) staan. De tweede themagroep contrasteert niet alleen qua tonaliteit met de eerste themagroep maar is meestal lyrischer van aard. Vaak wordt de eerste themagroep als mannelijk beschouwd en de tweede eerder als vrouwelijk.
De **slotgroep** vormt het einde van de expositie. Deze wordt steeds afgesloten met een *VAC*. Wanneer de expositie gedaan is, wordt deze in zijn geheel herhaald. Bij de herhaling heeft het allerlaatste akkoord van de expositie de functie van V^{de} graad om terug te kunnen keren naar het begin. Bij de overgang naar de doorwerking wordt er in de nieuwe toonaard, de dominant of paralleltoonaard, verder gegaan.
De expositie is makkelijk te herkennen: *Het begin van de expositie is het begin van de sonate en duurt tot het eerste herhalingsteken.*

II. DOORWERKING / ONTWIKKELING:

De **doorwerking** heeft een **diverterend** karakter. Thematisch materiaal uit de expositie wordt gecombineerd met nieuwe thematiek. Er wordt veelvuldig gebruik gemaakt van toonladders, modulaties, sequensen, korte motieven, enz... De lengte van de doorwerking is niet bepaald. Soms kan deze uitermate kort zijn, soms bijzonder lang en complex. O.w.v. de vele modulaties is het gevoel van de originele toonaard volledig weg. Daarom eindigt de doorwerking met de dominant van de originele toonaard om de re-expositie in te leiden.
De doorwerking begint net na de herhaling van de expositie en duurt tot de inzet van het eerste thema (A1).

III. RE-EXPOSITIE OF REPRISE

De **re-expositie** is het derde deel van de sonatevorm en is eigenlijk de *herneming* van de expositie. Het verschil zit hem in de *tweede themagroep*. Die staat nu eveneens in de *hoofdtoonaard*. De brug binnen de re-expositie heeft dus geen overgangsfunctie meer, maar wel een *verbindingsfunctie*. Ook hier wordt deze zin vaak gezien als de laatste zin van de eerste themagroep. De brug kan met enkele aanpassingen dezelfde zijn, maar kan evengoed nieuw materiaal zijn.
Het slot, de **slotgroep** of **codetta**, van de sonate is vaak hetzelfde als het slot van de expositie met dat verschil dat de slotcadens in de oorspronkelijke toonaard (tonica) staat en niet in de dominant of paralleltoonaard. Het einde van de sonatevorm is altijd een *VAC*. In dit geval wordt de slotcadens beschouwd als de codetta of slotgroep van de re-expositie en is er geen aparte coda. De re-expositie wordt herhaald vanaf de doorwerking maar deze herhaling wordt bij langere sonates doorgaans weggelaten.
De re-expositie begint met de inzet van het eerste thema (A1) en eindigt met de codetta of slotgroep na het laatste thema.

IV. CODA

Wanneer er na de slotgroep in de re-expositie een uitgebreider einde volgt, spreekt met van een **coda**. De coda, letterlijk vertaald: *'staart'* (en codetta: *'staartje')*, vormt het absolute sluitstuk van de sonatevorm. Dit is niet bij iedere sonate het geval aangezien er ook na de slotgroep kan geëindigd worden. Afhankelijk van de lengte en complexiteit van de sonate, kan er een extra einde na de slotgroep zijn. Deze coda vormt een nog meer uitgebreid slot / naspel wat uitgewerkt kan zijn met thematisch materiaal, pedaal, fuga, enz..

SAMENGEVAT

SONATEVORM ||: **expositie** :||: **doorwerking** | **re-expositie** :|| **A B A'**

of

||: **expositie** :||: **doorwerking** | **re-expositie** :|| **coda** || **A B A' coda**

I. **EXPOSITIE**

- **Eerste thema(groep) A**
  A1 - A2 in hoofdtoonaard
- **Brug / Transitie**
  A3 *overgangsgroep* of *-zin* die moduleert naar B
- **Tweede thema(groep) B**
  B1 - B2 - B3 in dominant of paralleltoonaard
- **Codetta / Slotgroep** of -thema

II. **DOORWERKING / ONTWIKKELING**

Thematisch materiaal uit de expositie met nieuwe thematiek, toonladders, modulaties, sequensen, korte motieven, enz...

III. **RE-EXPOSITIE OF REPRISE**

- **Eerste thema(groep) A**
  A1 - A2 in hoofdtoonaard evt. verkort
- **Brug / Transitie**
  A3 *verbindingsgroep* of *-zin* naar B. Deze blijft nu in de hoofdtoonaard staan.
- **Tweede thema(groep) B**
  (B1 - B2 - B3 in tonica) evt. verkort
- **Codetta / Slotgroep** of -thema

IV. **CODA** (optioneel)

In onderstaand schematische voorstelling zie je een mogelijk **spanningsverloop** van de sonatevorm. Hoe groter het geheel, des te moeilijker het is om de spanningsboog te construeren en te bewaren.

voorbeeld van spanningsbogen in een sonate

Mozart - Pianosonate KV 332

1. Toonaard: .....
2. Bepaal de sonatestructuur en benoem de delen.
3. In welke maat komt het eerste niet-laddereigen wijzigingsteken voor? Laat de Eb in maat 2 buiten beschouwing. .....

   Conclusie: .....
4. In maat 22 wordt de **eerste themagroep** afgesloten. Verdeel dit blok in muzikale zinnen.
5. In maat 23 start de **overgangszin**. Waarom? .....

   .....
6. Van en tot welke maat start en eindigt de **tweede themagroep**? .....
7. Verdeel de tweede themagroep in zinnen.
8. In welke toonaard staat dit gedeelte? .....
9. Wat is de relatie met de hoofdtoonaard? .....
10. In welke maat begint de **slotgroep**? .....
11. Hoe noemen we deze karakteristieke ritmische figuur in de LH? .....

    .....
12. Wat gebeurt er harmonisch van maat 60 - 65? .....
13. Wat is er specifiek aan de maten 64 - 65? .....

    .....
14. In maat 71 lijkt wel een derde thema te komen o.w.v. de heldere melodielijn. Waarom contrasteert deze met het voorgaande? .....

    .....
15. Vanaf welke maat begint het slotgedeelte / de coda? .....
16. Becijfer de slotcadens en bepaal de cadens van maat 92 - 93.
17. Hoewel dit stuk in ¾ staat, is het geen wals. Waarom? .....

    .....

SONATE

Köchel Nr. 332

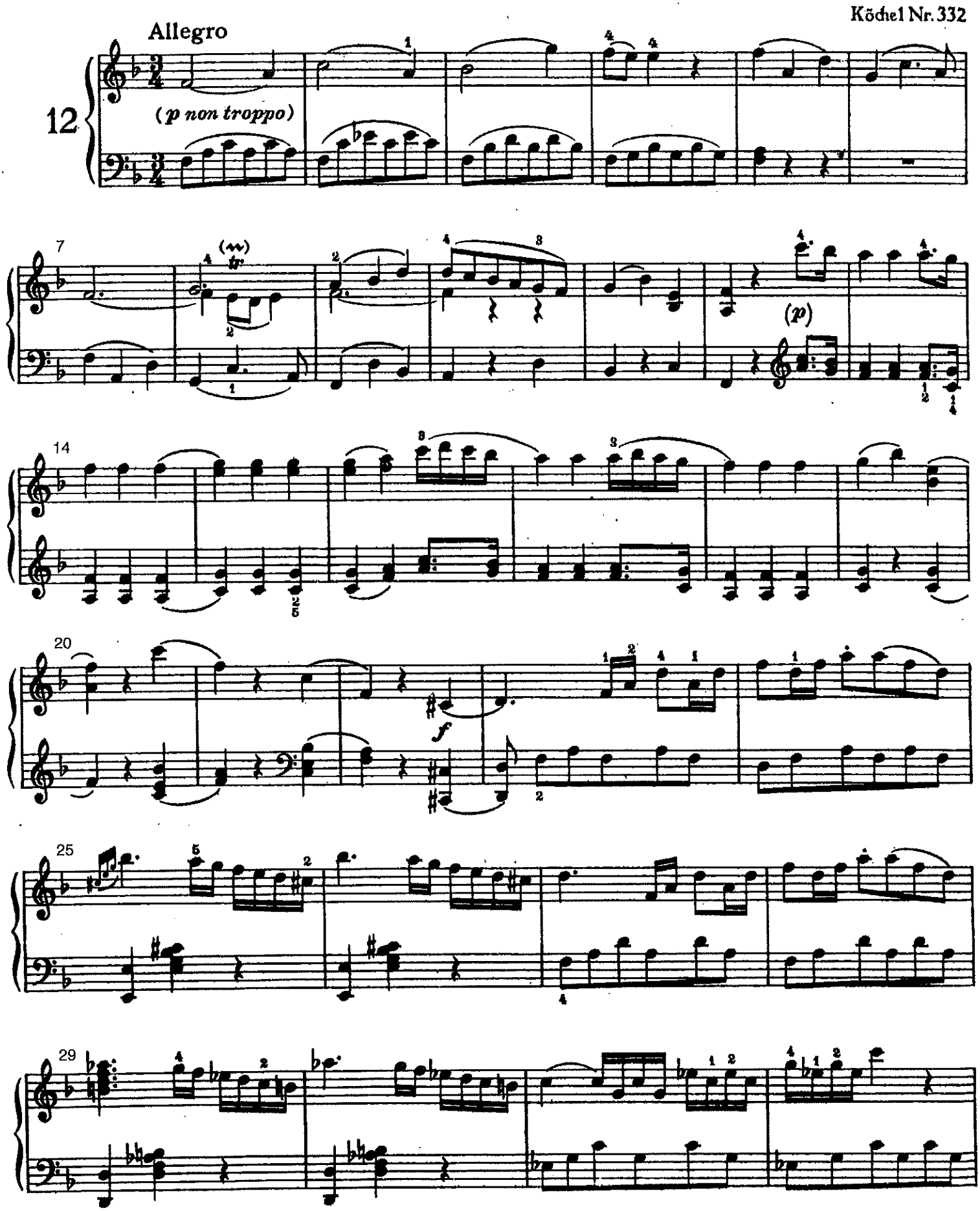

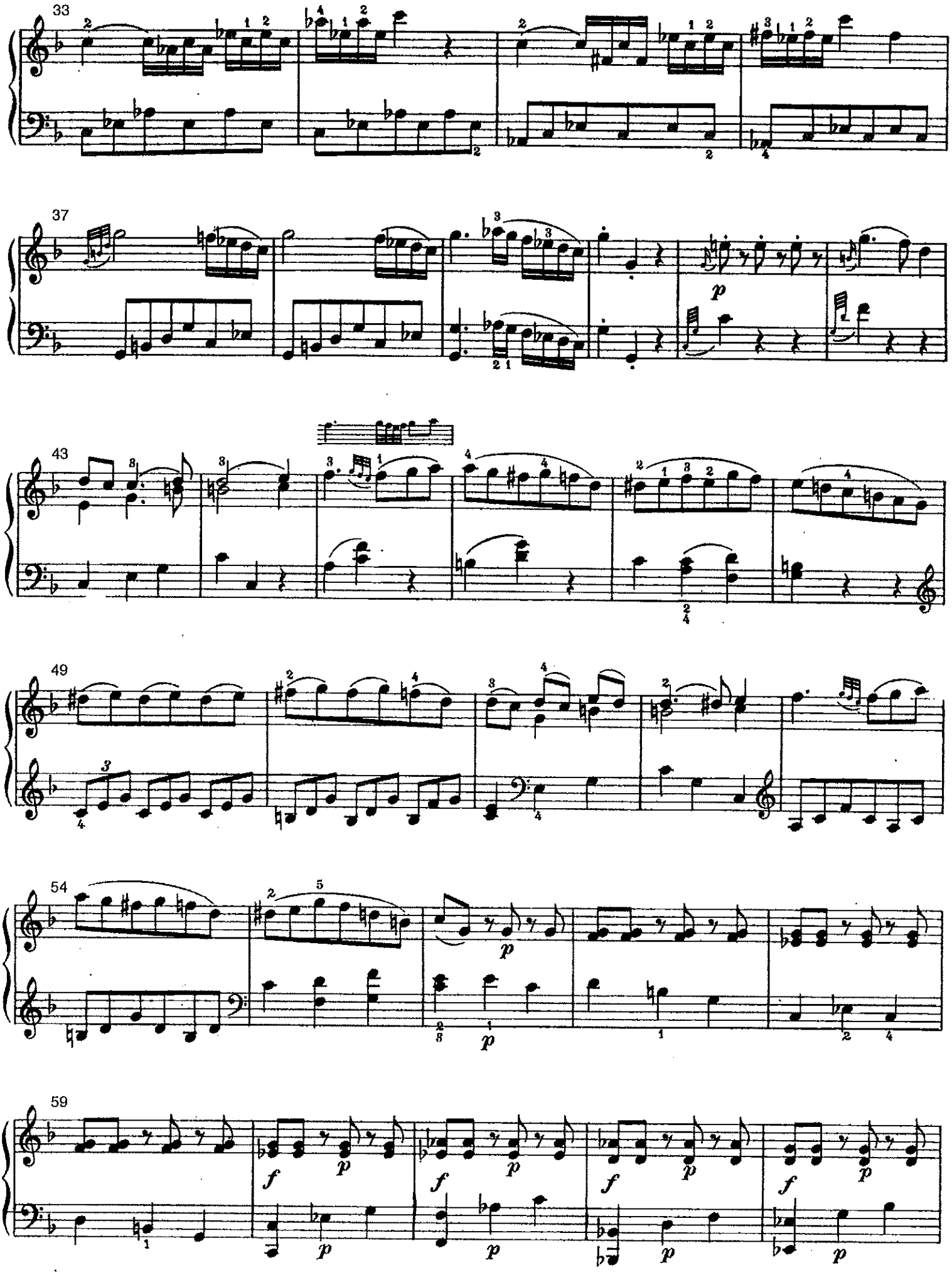
33
37
p
43
49
54
p
59
f
p

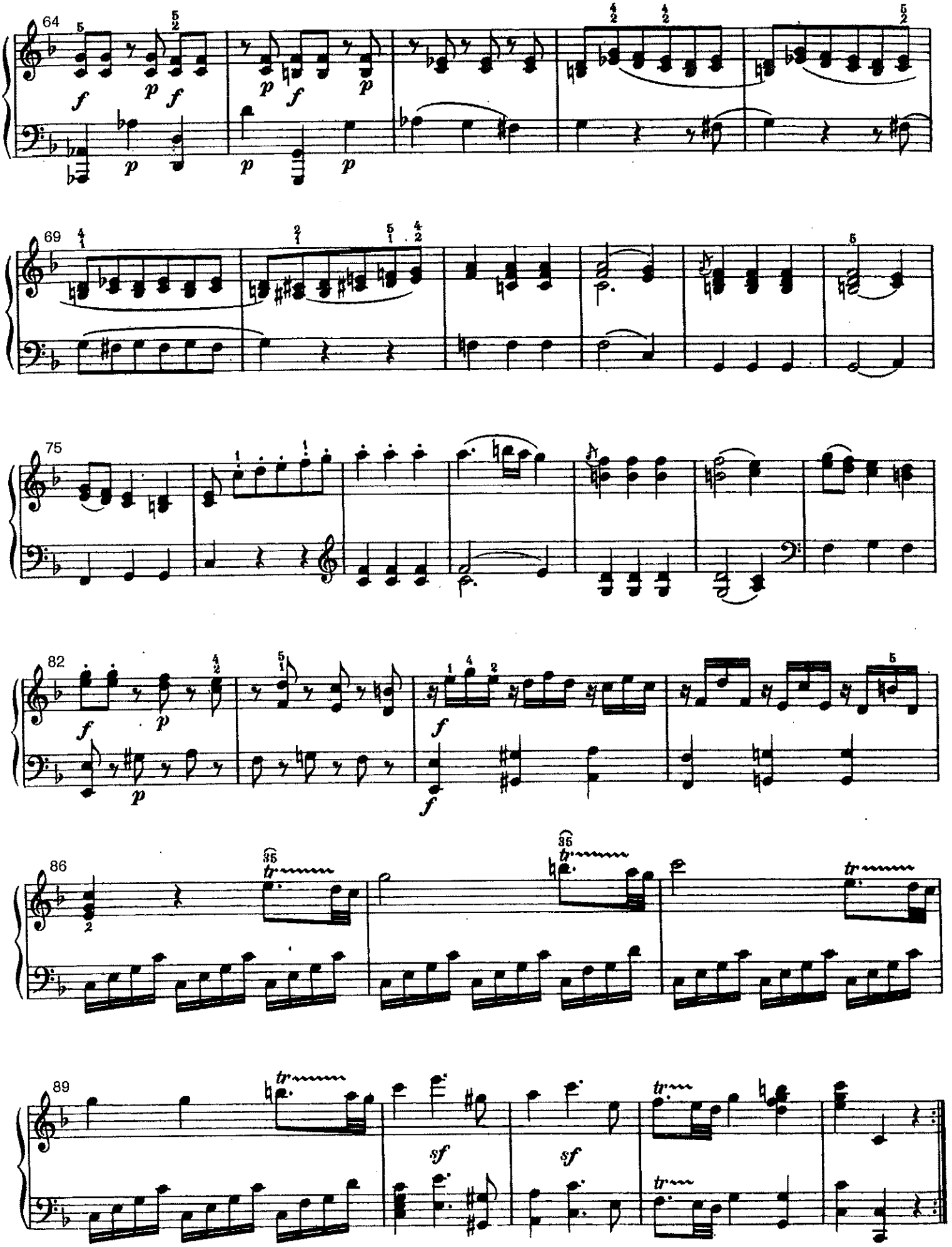
64
69
75
82
86
89

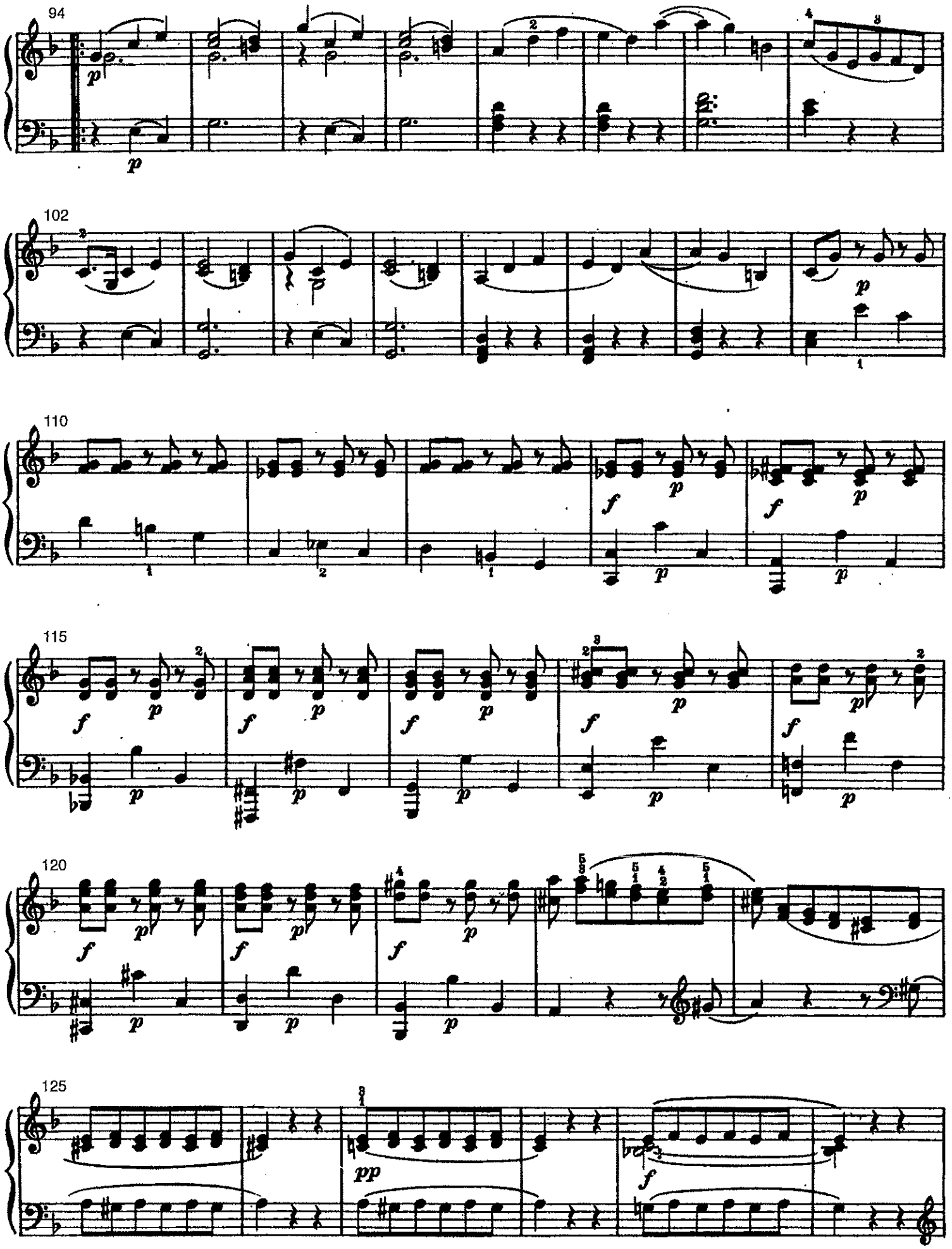
94
102
110
115
120
125

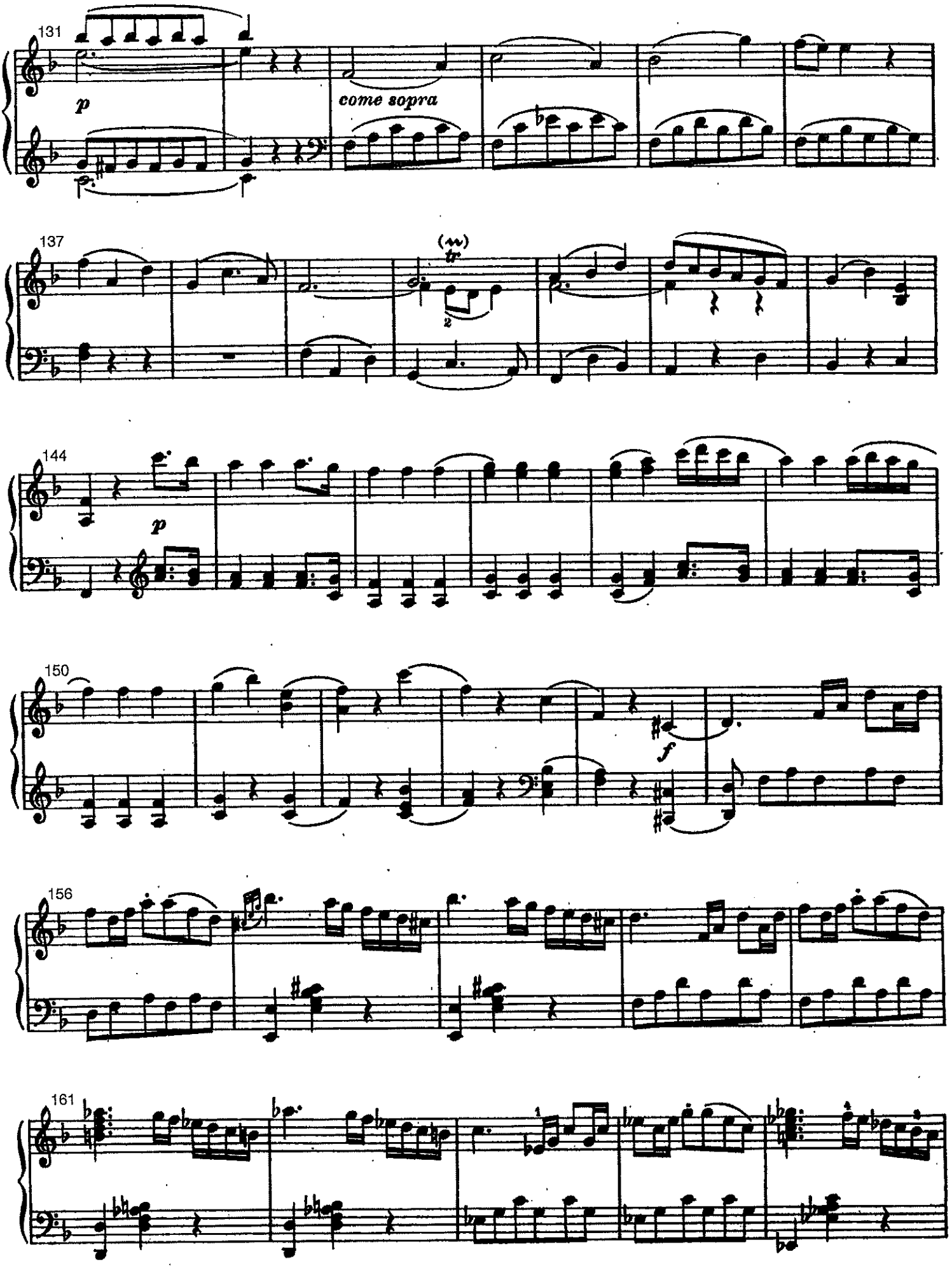
131
p
come sopra
137
tr
144
p
150
f
156
161

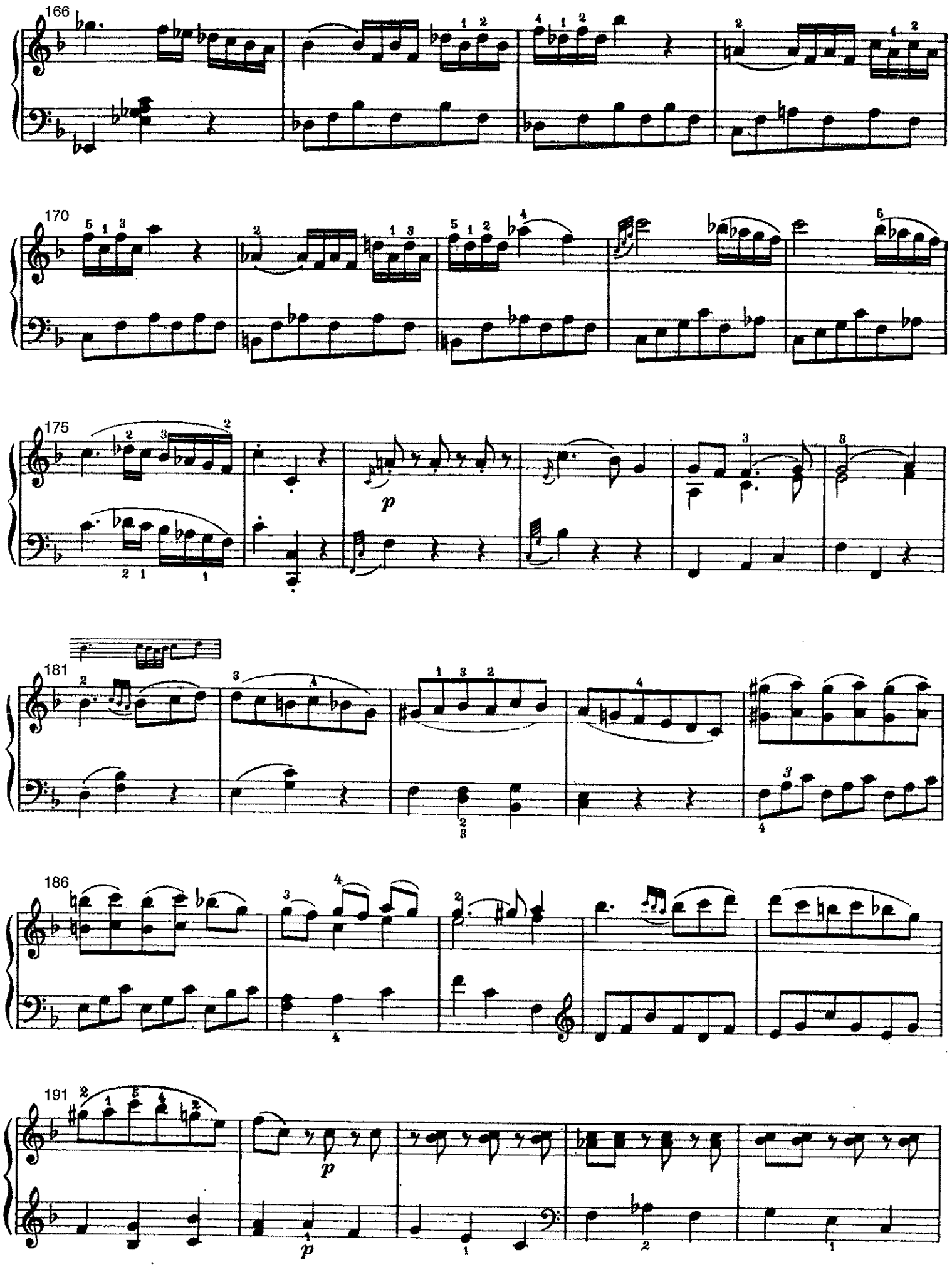
166
170
175
p
181
186
191
p
p

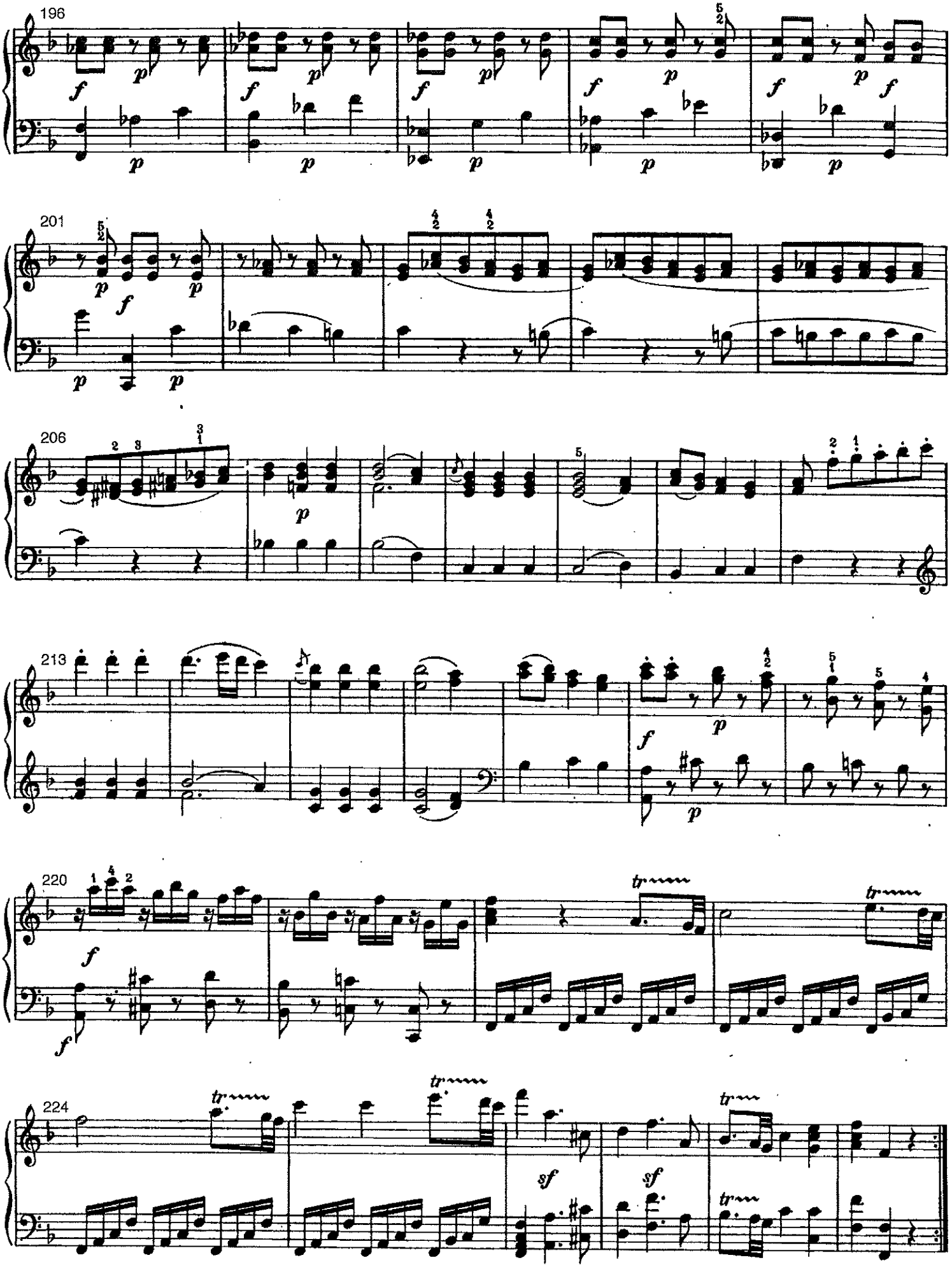
196
201
206
213
220
224

Mozart

Symphony No. 25 in G Minor

K. 183

Allegro con brio.

Oboi.

Corni in B.

Corni in G.

Violino I.

Violino II.

Viola.

Violoncello e Basso.

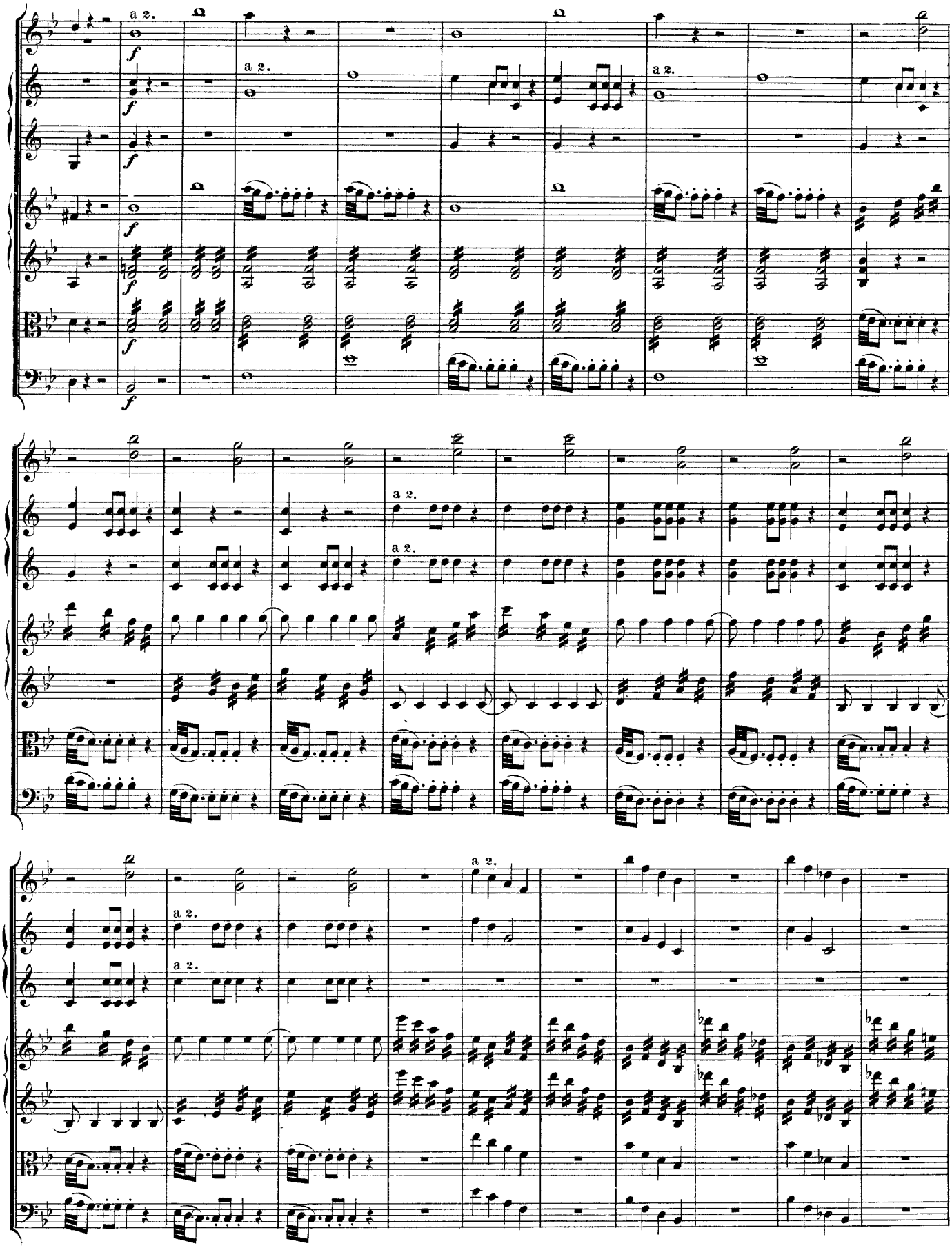
a 2.
f

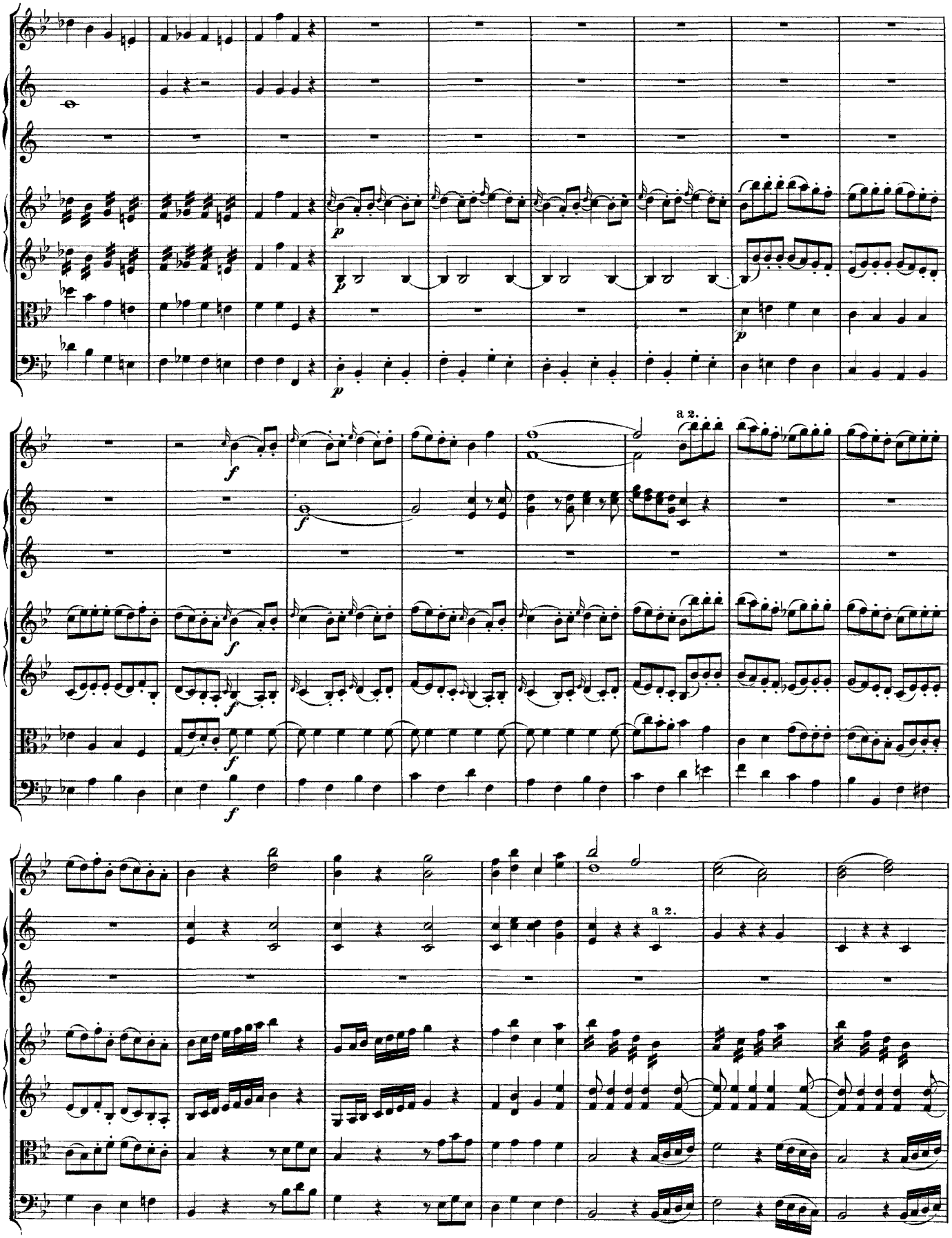
p
p
p
p
f
f
f
f
f
a 2.
a 2.

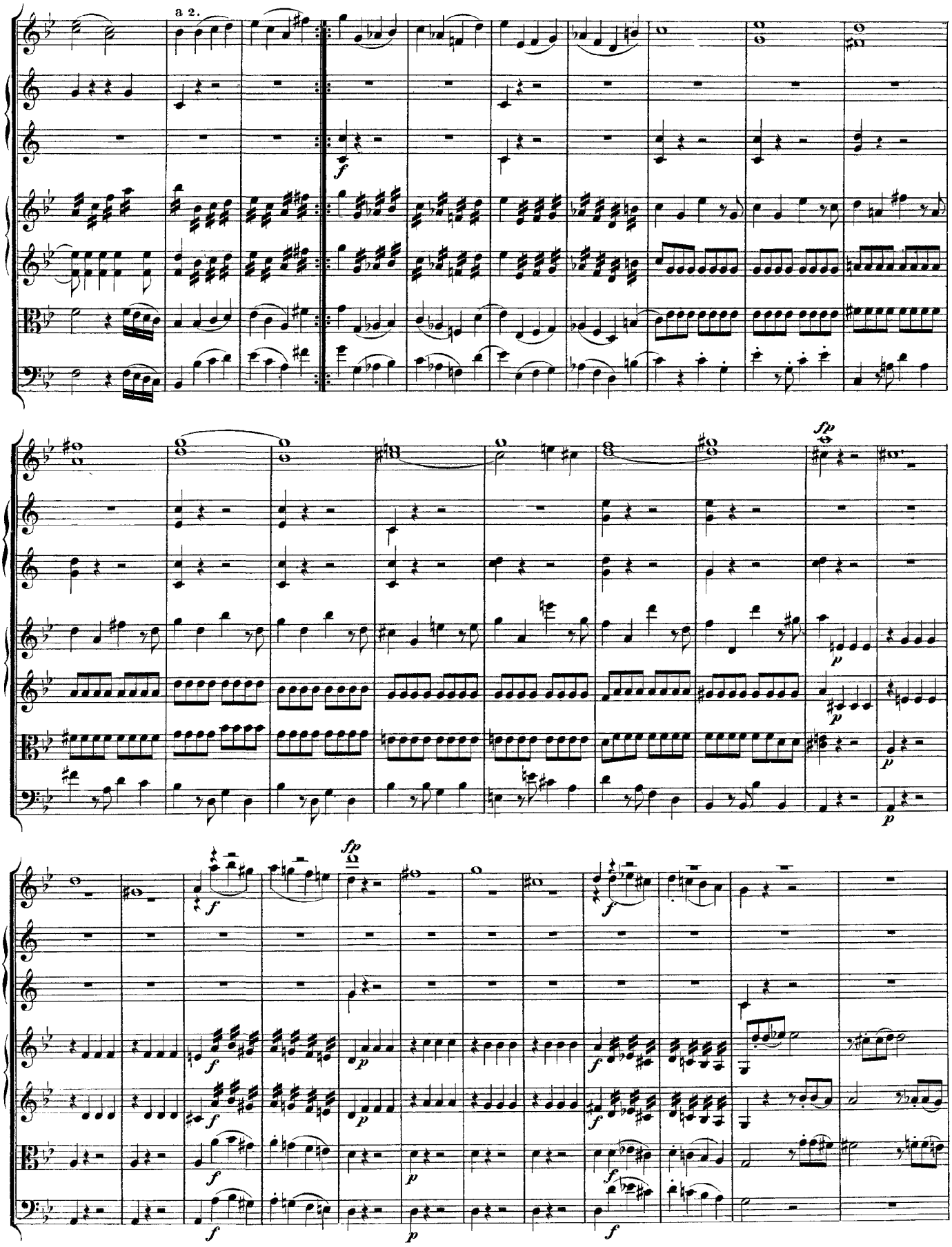
a 2.
f
fp
p
fp
f
p
f
p
f
p
f
p
f

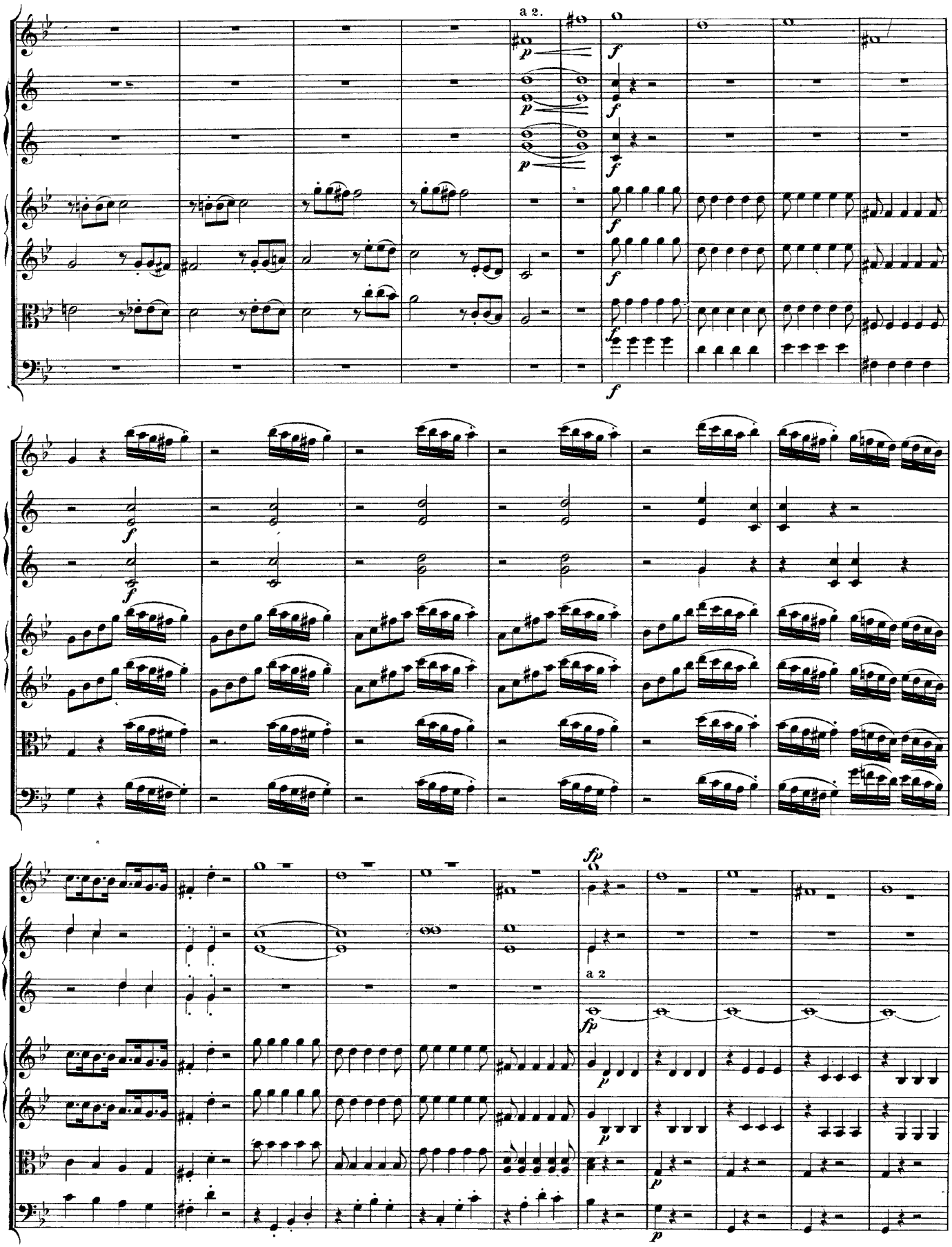
a 2.
p
f
fp
a 2

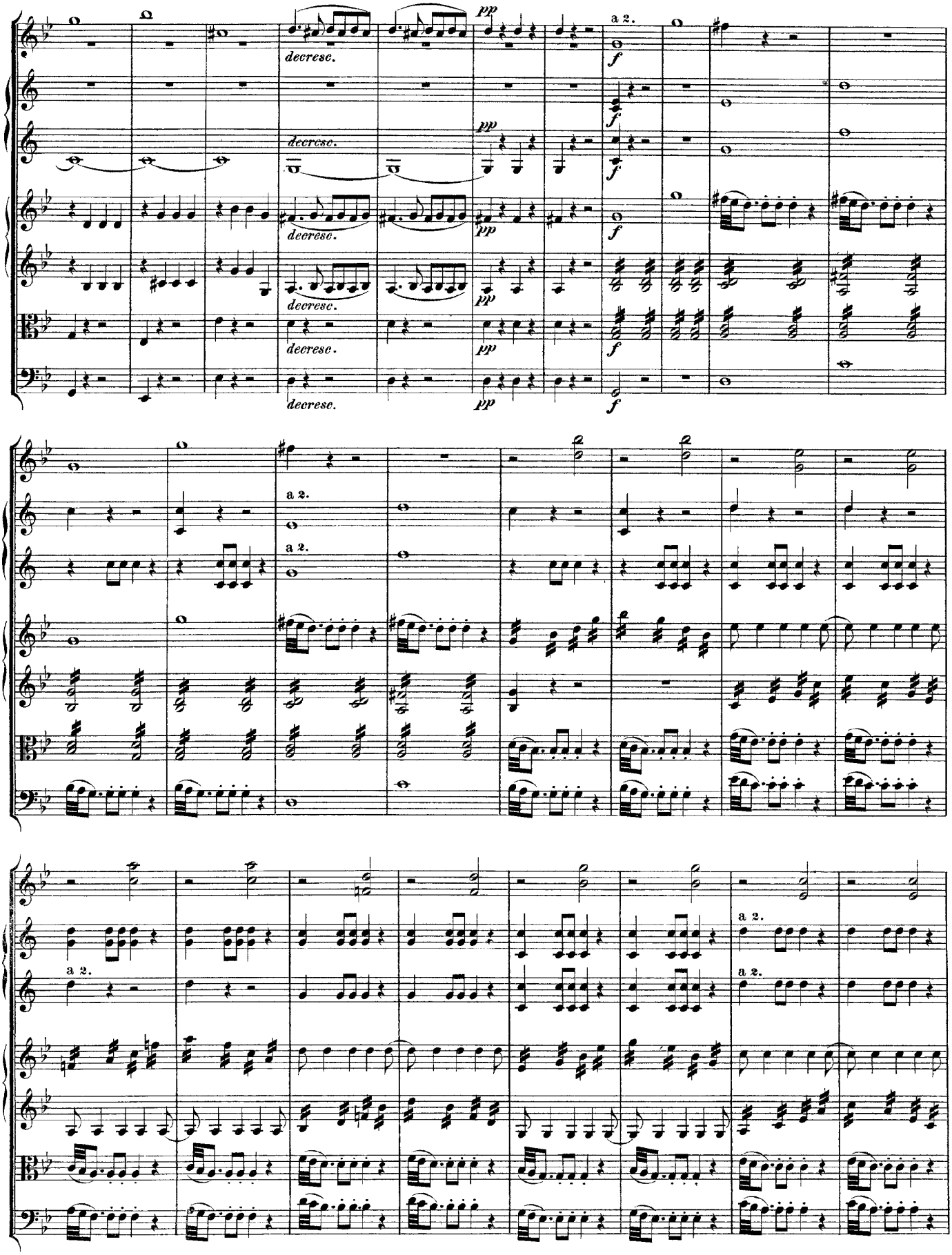
decresc.
pp
a 2.
f

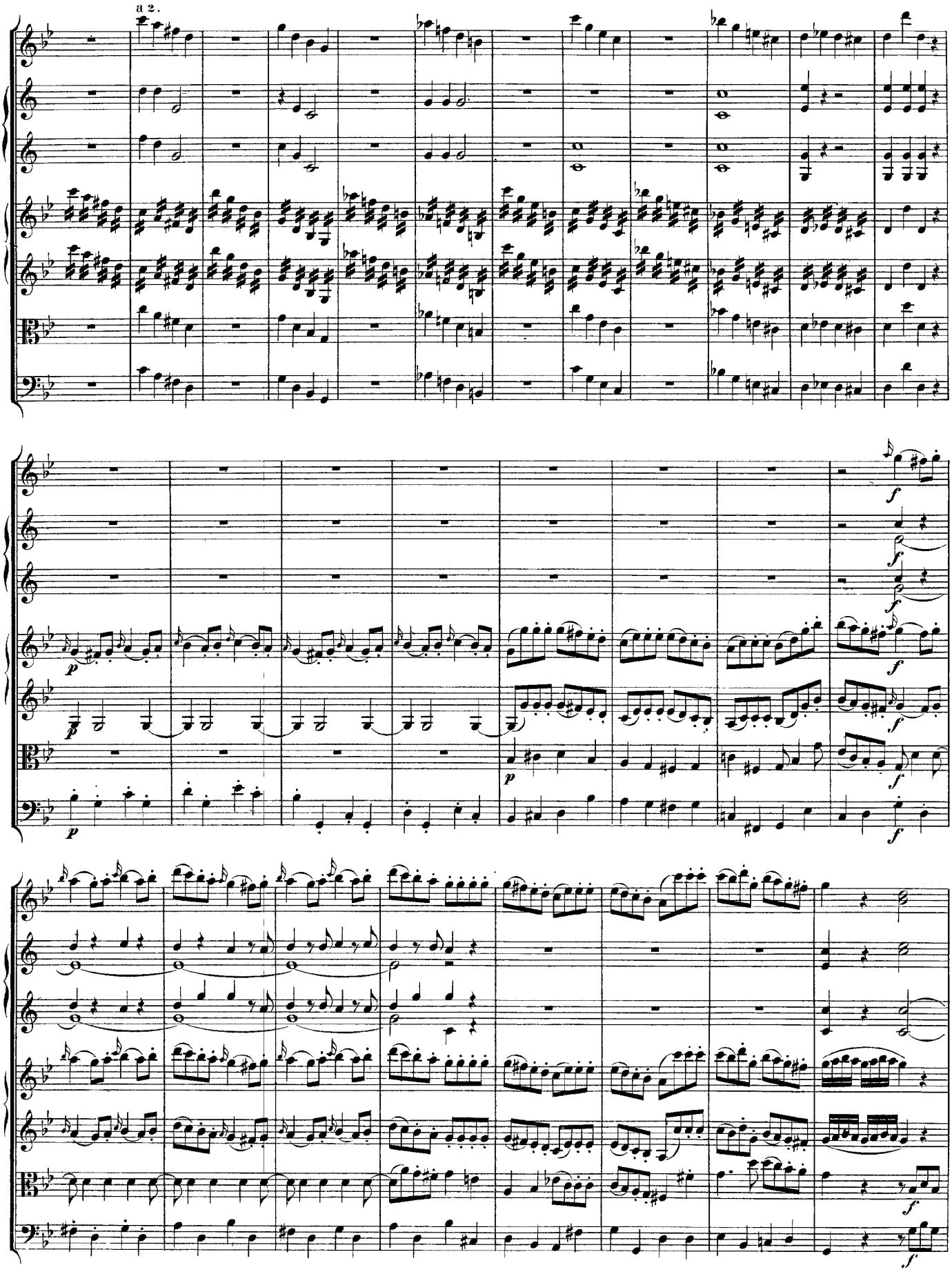
a 2.
p
f

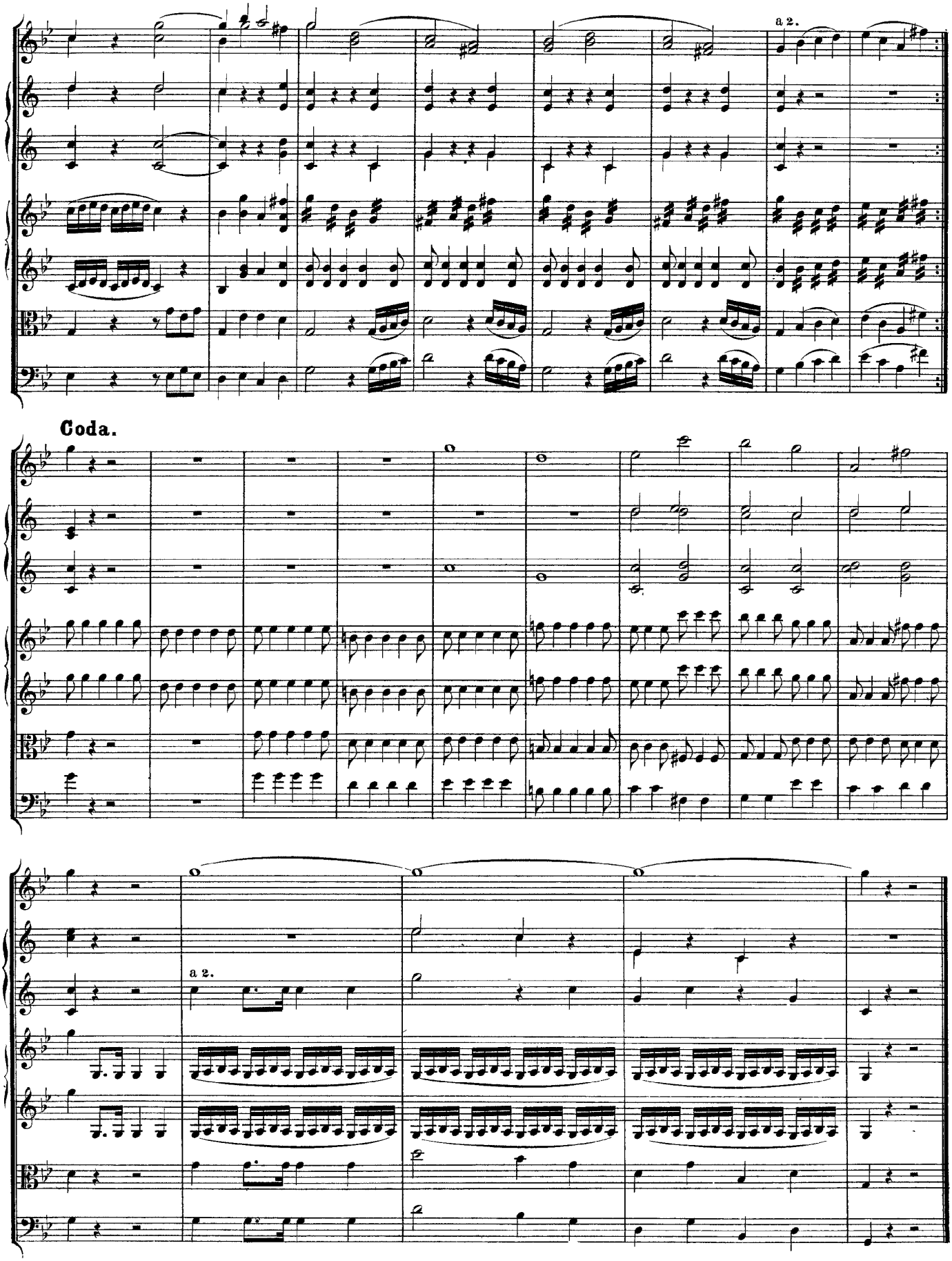
a 2.
Coda.
a 2.